

ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРДА МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИК ТАҲЛИЛИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Абдужаборова Маъмура Тошмухамедовна -
Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси доценти, PhD

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss5/a32

Аннотация. Мазкур мақолада молиявий барқарорлик тушунчаси, унинг мазмуни, мавзунинг долзарблиги, илмий тадқиқотларда тушунчага берилган таърифлар, молиявий барқарорликни таҳлил этиш методикаси келтирилган. Мақолада молиявий барқарорлик таҳлилининг мақсади, вазифалари, босқичлари, объекти, субъектлари талқин қилинган. Тадқиқотлар натижасида молиявий барқарорлик таҳлилини ташкил этиш бўйича муаллиф ёндашуви шакллантирилган ҳамда унинг даражасини ошириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калим сўзлар: молиявий таҳлил, молиявий ҳисоботлар, молиявий ҳолат таҳлили, молиявий барқарорлик таҳлили, молиявий коэффициентлар, ўз айланма маблағлари.

ОРГАНИЗАЦИЯ АНАЛИЗА ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ

Абдужаборова Маъмура Тошмухамедовна -
доцент Банковско-финансовой академии Республики Узбекистан

Аннотация. В данной статье представлено понятие финансовой устойчивости, ее содержание, актуальность темы, определения понятия в научных исследованиях, методика анализа финансовой устойчивости. В статье интерпретируются цель, задачи, этапы, объект, субъекты анализа финансовой устойчивости. В результате проведенного исследования был сформирован авторский подход к организации анализа финансовой устойчивости и разработаны рекомендации по повышению его уровня.

Ключевые слова: финансовый анализ, финансовая отчетность, анализ финансового состояния, анализ финансовой устойчивости, финансовые коэффициенты, собственные оборотные средства.

ORGANIZATION OF ANALYSIS OF FINANCIAL STABILITY OF ECONOMIC ENTITIES

Abdujaborova Mamura Toshmuxamadovna -
assistant professor of Banking-finance academy
of Republic of Uzbekistan

Abstract. This article presents the concept of financial stability, its content, the relevance of the topic, definitions of the concept in scientific researchs, methods of analyzing financial stability. The article interprets the purpose, objectives, stages, object, subjects of analysis of financial stability. As a result of the conducted research, was formed the author's approach to the organization of analysis of financial stability and recommendations for improving its level were developed.

Key words: financial analysis, financial statements, analysis of financial situation, analysis of financial stability, financial ratios, working capital.

Кириш. Хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий барқарорлиги унинг барқарор фаолият юритиши ва ривожланишининг қафолати ҳисобланади. Молиявий барқарорлик молиявий ресурсларнинг ҳолати, қарамлилик даражаси, фаолиятининг натижавийлиги, ҳисобкитоблар ҳолати, тўловга лаёқатлиги, ликвидлиги, кредитга лаёқатлиги даражасини ифодалайди.

Молиявий барқарорликнинг моҳияти молиявий ресурсларни самарали шакллантириш ва оқилона фойдаланиш билан ифодаланади. Молиявий барқарорлик хўжалик юритувчи субъектларнинг истиқболли тўловга қобилиятлигини ифодалайди.

Муайян муддат учун молиявий барқарорликни таҳлил этиш ўз ва қарз маблағларини самарали бошқараётганлигини аниқлаш имконини беради. Бу борада ўз ва қарз маблағларининг

ҳолати хўжалик юритувчи субъектларнинг стратегик ривожланиш мақсад ва вазифаларига мос эканлигини ўрганиш лозим.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. В.С.Кудряшов “корхона молиявий барқарорлигини ўрганиш молиявий-хўжалик фаолиятининг узлуксиз жараёни ва активларга қўйилган ўз маблағларини қоплаш даражасини таъминлашни ташкил этиш имкониятига баҳо бериш имконини беради” деб ҳисоблайди [6].

И.Г.Давыденко ва бошқалар талқинига биноан “Молиявий ҳолат барқарорлигининг асосини моддий-ишлаб чиқариш захиралари қиймати ва уларни шакллантириш манбалари ўртасидаги нисбат ташкил этади. Захираларнинг манбалар билан таъминланганлиги молиявий барқарорлик моҳиятининг, тўловга лаёқатлилик молиявий барқарорликнинг ташқи намоён бўлишидир” [5].

Г.В.Савицкая “барқарор молиявий ҳолат асосий фаолият ҳажми, ишлаб чиқариш эҳтиёжларини зарур ресурслар билан таъминлашга ижобий таъсир кўрсатади” деб ҳисоблайди [9].

С.Ражабов фикрига кўра, “корхонанинг барқарорлиги қанчалик юқори бўлса, бозор конъюктурасининг кутилмаган ўзгаришларидан мустақиллик даражаси шунчалик юқори бўлади ва шунинг учун улар инқирозга учраш хавфини камайтиради” [8].

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий сайтида келтирилишича, “молиявий барқарорлик молиявий тизимнинг, яъни молия муассасалари, бозорлар ва бозор инфратузилмаларининг эҳтимолий шоклар ва номутаносибликларга бардош бера олиши, шу билан бирга, молиявий воситачилик функцияларини бажара олмаслик эҳтимолини пасайтириш қобилиятидир. Молиявий барқарорлик мақсади алоҳида молия муассасаси эмас, балки бутун молия тизими барқарорлигини таъминлашдан иборат. Молиявий барқарорлик иқтисодиётнинг барқарор ривожланиш асоси ҳисобланади” [12].

О.Н.Ҳамдамов тадқиқотида биноан ““молиявий барқарорлик” тушунчаси “тўлов қобилияти” тушунчасига қараганда кенгроқ тушунча бўлиб, тўлов қобилияти кўрсаткичлари молиявий барқарорлик кўрсаткичларига қараганда вақтга кўра тезроқ ўзгаришини ҳам қайд этиб ўтиш лозим” [11].

М.П.Эшов тадқиқотида биноан “Молиявий барқарорлик корхона даромадлари харажатларидан барқарор ортиқ эканлигидан, корхонанинг пул маблағларини эркин манёврлаш ва улардан самарали фойдаланиш, маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш узлуксиз жараёндан далолат берадиган тавсифномадир. Молиявий барқарорлик ишлаб чиқариш-хўжалик фаолияти жараёнида шаклланади ва корхона умумий барқарорлигининг асосий таркибий қисми ҳисобланади” [10].

З.О.Ахроров ва бошқаларнинг фикрига кўра, “корхоналарнинг молиявий барқарорлиги даражаси инвесторлар ва кредиторларнинг корхонага капитал қўйилмаларни қўйиш бўйича қарорларни қабул қилишда қизиқиш уйғотади. Шунинг учун корхоналар молиявий барқарорлигини бошқариш масаласи корхоналар учун долзарбдир” [4].

Тадқиқот методологияси. Тадқиқот жараёнида корхоналар молиявий барқарорлиги таҳлилининг назарий асослари ўрганилди, мавзуга боғлиқ кўплаб илмий нашрлар талқин қилинди, илмий тадқиқотларга таянган ҳолда илмий мушоҳада, мантиқий фикрлаш, балли баҳолаш, эмпирик тадқиқотлар, тизимли ёндашув усулларида кенг фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар. “Корхона молиявий барқарорлиги хўжалик юритувчи субъектининг ички ва ташқи муҳит таъсирида ўзгарадиган активлар ва пасивлар мутаносиблигини сақлаб туриш имкониятидир. Молиявий барқарорлик таҳлили молиявий ҳолат таҳлилининг муҳим элементи ҳисобланади” [1].

Хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий барқарорлиги мазмуни муайян вақт давомида фаолиятининг асосий хусусиятларини тегишли даражада сақлаб туриш имконияти билан ифодаланади.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг ишлаб чиқариш, таъминот, реализация ва молиявий фаолияти натижасида молиялаштириш манбаларининг узлуксиз айланиши кузатилади, уларнинг тузилиши ўзгаради, натижада молиявий барқарорлик даражасининг ўзгариши рўй беради. Ўз навбатида, хўжалик юритувчи субъектлар ўз фаолияти жараёнида молиявий барқарорликни сақлаши учун мавжуд ички имкониятларни ташқи муҳит таъсири билан мувофиқлаштиришга интилиши лозим.

Молиявий барқарорлик таҳлилинини қуйидаги босқичларда ташкил этиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз (1-жадвал):

1-жадвал

Молиявий барқарорлик таҳлилинини ташкил этиш босқичлари

Босқичлар	Изоҳ
Биринчи босқич	Молиявий барқарорлик таҳлилининг мақсади, вазифалари, объекти, субъекти, методи, зарур ахборотлар, таҳлилнинг давомийлиги, таҳлилнинг натижаларини расмийлаштириш тартиби белгиланади.
Иккинчи босқич	Таҳлил учун зарур ахборотлар йиғилади, уларнинг тўғрилиги текширилади, ўрганиладиган кўрсаткичлар таққослама ҳолатга келтирилади.
Учинчи босқич	Молиявий барқарорлик таҳлили амалга оширилади, молиявий барқарорлик даражасига таъсир этадиган омиллар аниқланади ва уларнинг таъсири баҳоланади.
Тўртинчи босқич	Молиявий барқарорлик таҳлили натижалари умумлаштирилади ва расмийлаштирилади.
Бешинчи босқич	Таҳлил натижалари асосида молиявий барқарорлик даражасини оширишнинг ички ва ташқи имкониятлари аниқланади ва тегишли бошқарув қарорлари қабул қилинади.

Молиявий барқарорлик таҳлилининг босқичларини белгилаб олиш таҳлил натижаларининг самарадорлигига ўз таъсирини кўрсатади.

М.В.Кутин фикрига кўра, молиявий барқарорлик таҳлилининг мақсади корхонанинг ўз мажбуриятларини қоплаш ва узоқ истиқболда уни бошқариш ҳуқуқини сақлаб туриш имкониятини баҳолаш ҳисобланади [7].

В.С.Кудряшов тадқиқотига биноан “корхона молиявий барқарорлигини баҳолаш жараёнида таҳлилнинг асосий вазифалари қуйидагилар ҳисобланади [6]:

- молиявий кўрсаткичлар бўйича корхонанинг позициясини белгилаш. Бу корхонанинг айланма активлар билан таъминланганлиги, товар-моддий бойликлар захираларининг тўғри шаклланганлиги, қарздорликнинг оптимал даражасини белгилаш, фаолиятнинг иқтисодий ва молиявий натижаларини аниқлашга қаратилган. Корхонанинг молиявий кўрсаткичлар бўйича позициясини баҳолашнинг объектив тўғрилиги таҳлилнинг тизимли ва ўзаро боғлиқ таҳлили асосида амалга оширилади;

- молиявий фаолиятни келгусида такомиллаштиришнинг йўллари ва имкониятларини аниқлаш. Яъни корхона молиявий барқарорлиги кўрсаткичларининг критик миқдордан фарқлашини баҳолаш, унинг сабабларини ўрганиш ва корхона ишлаб чиқариш фаолиятининг барча жабҳаларини яхшилашга қаратилган тегишли тавсияларни ишлаб чиқиш”.

Бизнинг фикримизча, корхона молиявий барқарорлигининг мақсади ўз маблағларининг етарлилиги, уларнинг сифатига ўрганиш орқали фаолиятни молиялаштириш имкониятларини аниқлаш ва молиявий ҳолатнинг мунтазам барқарорлигини таъминлашдир.

Мазкур мақсадни таъминлаш учун молиявий таҳлил қуйидаги вазифаларни бажаради:

- молиялаштириш манбаларининг таркиби, тузилиши ва динамикасини ўрганиш;

- молиялаштириш манбаларининг етарлилигини ўрганиш;

- жалб этиладиган маблағларнинг мақсадга мувофиқлигини ўрганиш;

- ўз маблағларининг етарлилиги, таъсир этувчи омилларни ўрганиш ва уни ошириш имкониятларини ўрганиш;

- қўлланиладиган кўрсаткичларнинг тизимли таҳлилини ташкил этиш.

Қуйидагилар молиявий барқарорлик таҳлилининг объектлари ҳисобланади:

- активлар ва улар манбаларининг тузилиши;

- ўз ва қарз капиталининг ҳолати;

- ўз айланма маблағларининг миқдори;

- фаолият натижалари;

- соф пул оқими.

Молиявий барқарорлик таҳлилининг субъектлари ҳам ўз навбатида, ички ва ташқи фойдаланувчиларга ажратилади ҳамда ҳар бир субъектнинг ўз манфаатлари мавжуд.

Ички субъектлар томонидан молиявий барқарорлик таҳлили молиявий ресурслардан самарали фойдаланиш даражасини ўрганиш, фаолиятнинг ожиз нуқталарини аниқлаш ва уларни бартараф этиш имкониятларини аниқлаш, оқилона бошқарув қарорларини қабул қилиш мақсадида ўтказилади.

Ташқи субъектлар ўз манфаатларининг қопланишини кафолатлаш, корхонанинг ўз мажбуриятларини ўз вақтида бажариши имкониятини аниқлашни назарда тутган ҳолда молиявий барқарорлик таҳлилини амалга оширади.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий барқарорлиги таҳлили методологияси молиявий барқарорликни тавсифловчи мутлақ ва нисбий кўрсаткичлар таҳлилини ўз ичига олади. Яъни молиявий барқарорлик таҳлили икки йўналишда ташкил этилади:

- мутлақ кўрсаткичлар орқали: молиялаштириш манбалари билан товар-моддий захираларнинг қопланиши даражасига қараб. Мазкур ҳолатда хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий барқарорлиги даражаси ўз айланма маблағларининг миқдори ва сифатига боғлиқ. “Хўжалик юритувчи субъектлар мунтазам ўз айланма маблағлари ҳажмининг динамикасига баҳо бериш билан бирга, уларни оширишнинг ички ва ташқи имкониятларини ўрганиб бориши лозим” [2];

- нисбий кўрсаткичлар орқали: молиявий коэффициентлар ҳисоб-китоби. Бу йўналишда молиявий коэффициентларни ҳисоблаш ва уларнинг тизимли таҳлилини ташкил этиш муҳим аҳамият касб этади.

У.Бивер, Э.Альтман фикрига кўра, ҳеч бир алоҳида олинган кўрсаткич тўловга қобилиятликни баҳолай олмайди [3].

Нисбий кўрсаткичлар орқали молиявий барқарорликни баҳолашнинг камчилиги аниқланадиган кўрсаткичларни молиявий ҳисоботларнинг ҳисобот даври боши ва охирига бўлган миқдори билан аниқлашидир. Молиявий ҳисоботда ифодаланган кўрсаткичларнинг миқдори ҳисобот даври давомида турли ўзгаришларга дучор бўлади. Ушбу оралиқ ўзгаришларнинг ҳисобга олинмаслиги реал молиявий барқарорлик даражасини аниқлаш имконини бермайди.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг ишлаб чиқариш, таъминот, реализация ва молиявий фаолияти натижасида молиялаштириш манбаларининг узлуксиз айланиши кузатилади, уларнинг тузилиши ўзгаради, натижада молиявий барқарорлик даражасининг ўзгариши рўй беради.

Шунингдек, молиявий барқарорлик таҳли-ли фақатгина молиявий ҳисоботларда ифода-ланган ахборот асосида амалга оширилган ҳо-латда алоҳида тармоқлар бўйича методикалар-ни яратиш зарурати мавжуд эмас.

Ҳўжалик юритувчи субъектларнинг мо-лиявий барқарорлигига ички ва ташқи омиллар таъсир этади. Ички омилларга ишлаб чиқариш – молиявий салоҳияти, молиявий мустақиллик даражаси, ҳўжалик-молиявий фаолиятнинг са-марадорлиги, рақобатбардош маҳсулот (хизмат) ишлаб чиқариш имконияти, харажатлар тузил-маси, дебиторлик ва кредиторлик қарздорликни тўғри бошқариш ва назорат қилиш, кадрлар салоҳияти кабилар киради.

Корхонанинг бозордаги ўрни, инвести-цион жозибаторлиги, ҳамкорлар билан муноса-батлар, мамлакатдаги иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ҳолат кабилар ташқи омилларни ташкил этади.

Молиявий барқарорлик таҳлили молиявий ҳолат таҳлили, тўловга қобилиятлилик таҳлили молиявий барқарорлик таҳлилининг таркибий элементи ҳисобланади. Бу эса ўз навбатида, тў-ловга қобилиятлилик молиявий барқарорлик даражасига, молиявий барқарорлик даражаси корхона молиявий ҳолатига таъсир этишини англатади.

Хулоса ва таклифлар. Ҳўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий барқарорлиги унга кредит олиш, инвестицияларни жалб этиш, мол етказиб берувчиларни танлаш, кадрларни ишга қабул қилишда бошқа корхоналарга нисбатан устуворлик беради, банкротлик риски пасаяди,

унинг бозордаги ўзгаришлар таъсиридан муста-қиллигининг юқори бўлишини таъминлайди.

Молиявий барқарорлик даражаси корхона-нинг рақобатбардошлик даражасини белгилай-ди. Молиявий барқарорлик даражасини ошириш учун:

ўз маблағларининг оптимал ҳажмини бел-гилаш;

активларнинг (тармоқ хусусиятини ино-батга олган ҳолда) оптимал тузилмасини таъ-минлаш;

ишлаб чиқариш фондлари улуши ортиқли-гини таъминлаш;

моддий захираларнинг зарур ҳажмини белгилаш;

фаолият натижавийлигини ошириш;

тўлов календарини тузиш ва тўлов инти-зомига риоя қилиш;

ўз ва қарз маблағларининг мутаносибли-гини таъминлаш лозим.

Ўз маблағларининг етарлиги, активлар-ни тўғри жойлаштириш ҳамда уларнинг ликвид-лиги, оптимал рентабеллик даражаси мутлақ молиявий барқарорликнинг асосий белгилари-дир. Ўз навбатида, мутлақ молиявий барқарор-лик ишлаб чиқариш ва сотиш режаларининг мунтазам бажарилиши, ишлаб чиқариш жараён-ларининг узлуксизлигини таъминлайди.

Шу билан бирга, молиявий барқарорлик корхона ишлаб чиқариш самарадорлиги ва мо-лиявий натижалар билан боғлиқ. Ишлаб чиқа-риш ҳажмининг камайиши, фаолият натижала-рининг зарарлиги молиявий барқарорлик да-ражасининг камайишига олиб келади.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Абдужаборова М.Т. Молиявий барқарорлик таҳлили. Халқаро илмий-амалий конференцияси материаллари. – Фарғона, 2019, 163-164-бетлар.
2. Абдужаборова М.Т. Ҳўжалик юритувчи субъектларнинг ўз айланма маблағлари билан таъминланганлиги таҳлили. // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" илмий-электрон журналы. 2022 йил махсус сон. 141-146-б.
3. Altman E.I. Zeta Analysis: A New Model to Identify Bankruptcy Risk of Corporation. / E.I.Altman, R.G.Haldeman, P.Narayanan. // Journal of Banking and Finance. 1977. Beaver W.H. FinancialRationsandPredictionsofFailure. / W.H.Beaver. // Empirical Research in Accounting Selected Studies, Supplementto Journal of Accounting Research. 1996.
4. Ахроров З.О., Жалилов Ш. Корхоналарда молиявий барқарорликни таъминлаш масалалари. Рисола. – Самарқанд, 2017. 28-б. <http://www.lib.jizpi.uz>
5. Давыденко И.Г., Алешин В.А., Зотова А.И. Экономический анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия. – М.: Кнорус, 2019.
6. Кудряшов В.С. Теоретические и методические аспекты анализа платежеспособности финансовой устойчивости предприятий. Стратегии бизнеса. № 12(32), 2016. С. 11-19.
7. Кутин М.В. Сущность, цели и задачи определения уровня финансовой устойчивости предприятия. // Вестник современных исследований. 2019. № 1(10). С. 189-192.
8. Ражабов С. Молиявий барқарорлик тушунчасининг назарий асослари ва унга таъсир қилувчи омиллар таҳлили. // Scientific Journal of "International Finance & Accounting" Issue 2, April 2023. ISSN: 2181-1016.
9. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. Учебник. – М.: Инфра-М, 2009. – 538 стр.
10. Эшов М.П. Молиявий барқарорликни таъминлаш – корхона қийматини оширишнинг асосий омили. // Илм-фан ва инновацион ривожланиш. 2019. Но 5. 6-13-б.
11. Ҳамдамов О.Н. Акциядорлик жамиятлари молиявий барқарорлигини таъминлашда молиявий менежментнинг аҳамиятини ошириш истиқболлари. // Иқтисод ва молия. 2021, 6(142). 29-35-б.
12. <https://www.cbu.uz>